

Табанова А.І.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ГЕНДЕРНОЇ ПОЛІТИКИ

Стаття присвячена аналізу сутності та теоретичних засад поняття «гендерна політика». У результаті дослідження, проведеного на основі теоретичного осмислення ряду наукових праць, визначено та доповнено поняття «гендерної політики», особливість якого полягає в урахуванні інтересів і потреб не тільки жінок, а й чоловіків в усіх сферах життя. Запропоновано наступне визначення поняття «гендерна політика»: послідовна система заходів, що враховує інтереси, потреби чоловіків і жінок в усіх сферах життя, які законодавчо закріплені і мають бути реально забезпечені з метою досягнення гендерної рівності.

Ключові слова: гендер, гендерна рівність, гендерна політика, державна політика, дискримінація жінок і чоловіків.

Постановка проблеми. В сучасних умовах неможливо ставитись до особистості без урахування соціокультурних особливостей статі. З'являється новий категоріальний апарат, що містить терміни з ключовим словом «гендер». В даній статті буде проаналізовано поняття «гендерна політика». Як цілісна категорія політичного аналізу «гендерна політика» ще не знайшла однозначного визначення. Різне розуміння даного терміну підтверджується різним смисловим навантаженням, яким наділяють його дослідники. Такий стан справ викликає необхідність аналізу поняття «гендерна політика держави».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній політичній науці і практиці все частіше став вживатися термін «гендерна політика». Його можна знайти у С. Г. Айвазової, О. А. Вороніної, Т. А. Мельникової, І. Н. Тартаковської, А. Н. Тьомкіної, О. А. Хасбулатовим, Н. А. Шведової та інших. В останнє десятиліття поняття «гендер» стало активніше застосовуватися при вивченні політичних явищ і вже використовується як критерій для виділення політичної субкультури; як фактор, що визначає політичну участь і поведінку; як цenz для отримання виборчих прав; як умова для рекрутування політичних еліт; як змінна в ряді релігійних, національних, економічних, соціальних факторів [1, с. 18, с. 39; 2, с. 413, 3, с. 88]. Але більшість авторів наукової літератури [4, 5] цієї теми не торкаються, а в випадку необхідності звернення до гендерної проблематики вдаються до розпливчастих характеристик: статеві та демографічні відмінності; нерівність, породжена статевими відмінностями; стереотип поведінки, обумовлений статтю.

Виділення невирішеної частини. В Україні гендерні дослідження залишаються ще досить маргінальним сегментом науки, що зумовлено новизною проблематики у пострадянській науці, домінуванням патріархальних владних структур, необхідністю концептуального і практичного самовизначення гендерних досліджень у сучасних умовах. Тому сьогодні існує нагальна необхідність у комплексному дослідженні гендерної проблематики та термінології. Поняття «гендерна політика» також є недостатньо дослідженим. Більшість дослідників асоціюють гендерну політику з державною діяльністю, об'єктом якої в основному виступають жінки, що в кінцевому підсумку призводить до виявлення дискримінації тільки по відношенню до представниць слабкої статі.

Формулювання цілей статті. Тож метою даної статті є вивчення та доповнення поняття «гендерна політика».

Опис основного матеріалу дослідження. Наявність наукового терміна «гендерна політика» ще не означає, що він відображає існуючу об'єктивну реальність, коли гендерні процеси стабільно проявляються в тій мірі, що можуть ініціювати створення виділеного напрямку державної політики. Певною мірою подібні проблеми вже вирішуються в рамках соціально-трудових, кадрових, регіональних, демографічних та інших напрямків роботи держави. Але існує необхідність зупинитись на визначенні поняття «гендерна політика».

Політичне в гендерних процесах має бути обумовлено, по К. Шмітту, високим ступенем асоціації або дисоціації й готовністю групи відстоювати свої інтереси аж до війни. Гендерні проблеми можуть стати політичними, якщо вони досягнуть рівня основних політичних вузлів епохи, як це було з релігійними проблемами в Середньовіччі, економічними – в Новий час. Згідно з Х. Буххаймом, політичне являє собою

сукупність спільно діючих соціальних груп або інститутів, чие об'єднання визначається мінливою диспозицією – співвідношенням соціальних ролей і намірів у суспільстві. Політичний союз – це об'єднання, здатне реагувати на мінливу ситуацію; але гендерна диспозиція поки ще не формує політичного союзу. За Т. Майером політичне є безперервний цикл, в якому життєвий центр громадянської чесноти виробляє суспільну практику свободи; і в цьому розумінні ще рано говорити про суспільну практику свободи, викликану гендерними процесами [6, с. 64; с. 69].

Найчастіше вчені, політики і феміністи не бачать різниці між гендерною та жіночою політикою, по-різному розуміють суть гендерної рівності, гендерних ролей. Нам відомі три основні точки зору.

О. А. Хасбулатова [7, с. 3] пропонує комплексний вимір гендерної політики, під якою вона розуміє політику, що зачіпає інтереси, потреби чоловіків і жінок, що носять конкретно-історичний характер. Даний підхід нам представляється найбільш досконалим за змістом, тому що говорити абстрактно про гендерну рівність безперспективно і нерезультативно. Зміст і результативність гендерної політики обумовлюють наступні фактори:

- ідеологічний, що відображає високий рівень розуміння сутності гендерних питань і пануючу систему поглядів на роль чоловіка і жінки в суспільстві;

- соціально-економічний – як ступінь соціально-економічного розвитку суспільства;

- інституційний, що характеризує політичний режим і рівень розвитку демократії;

- ситуаційний, який демонструє позицію й ініціативу суб'єктів політики – владних державних структур, політичних партій, громадських рухів, населення.

В якості визначального елемента гендерної політики дослідниця виділяє тип соціальної політики, характер взаємин між державою і сім'єю, що демонструють соціальне партнерство, протекціонізм чи невтручання, і позицію інститутів громадянського суспільства (політичних партій, громадських рухів та жіночих організацій) [7, с. 4-5].

Якщо О. А. Хасбулатова розмежовує такі поняття, як «жіноча державна політика» та «гендерна політика держави», то деякі автори часто ототожнюють їх, розглядаючи проблеми гендерної рівності. Зокрема, така спроба спостерігається у С. М. Шакірової, яка пропонує типологію гендерної політики, взявши за основу тільки один, на її погляд ключовий аспект: в якій

мірі політика враховує роль жінок в політичному, економічному і соціальному розвитку [8, с. 2]. Очевидно, що в якості об'єкта нами розглядається обмежена частина суспільства, безпосередньо жінки.

І. Р. Чикалова також односторонньо підходить до розгляду гендерної політики, з огляду на проблеми дискримінації тільки жіночої статі. Нею розглядаються виключно питання політичної участі й представництва жінок, а також політика жіночих рухів [9, с. 16-17]. Не даючи конкретного визначення терміну «гендерна політика», вона має на увазі під ним шлях і динаміку входження жінок у загальнодержавні та місцеві законодавчі органи, оцінює фактори і бар'єри, що перешкоджають просуванню жінок у політику, аналізує взаємозв'язок між організацією виборчої системи й електоральними можливостями жінок, а також масштаби активності жіночих організацій.

О. А. Хасбулатова, навпаки, крім аналізу гендерної політики ввела й проаналізувала поняття «жіноча державна політика», визначивши основні відмінності між ними. По-перше, об'єктом жіночої політики є жінки як дискримінована частина населення, а об'єктом гендерної політики – суспільство в цілому. По-друге, суб'єктами жіночої політики виступають органи соціальної служби, що працюють в сфері підтримки жінок, сім'ї, дітей; суб'єктом гендерної політики є органи різних структур державної служби. По-третє, жіноча політика носить конкретний характер і спрямована на вирішення практичних завдань, гендерна політика є фундаментальною стратегією, її здійснення вимагає більш тривалого часу. По-четверте, органи, що займаються проблемами поліпшення становища жінок, зосереджені, як правило, в одному або декількох міністерствах; в ході реалізації гендерної політики необхідно створити спеціальні структури в кожному міністерстві з тим, щоб аналізувати вплив прийнятих рішень на досягнення рівності статей [7].

Підхід О. А. Хасбулатової, який лежить в основі здійснення гендерної політики, знаходить своє місце в усіх політичних і соціальних сферах життя та стосується інтересів як жінок, так і чоловіків. Інша позиція буде неправильною. В підтвердження можна привести роботу А. А. Тьомкіної [10], що досліджувала чинники перешкоди просуванню жінки в політику, починаючи з сімейно-побутових і закінчуючи соціально-політичними. Проаналізувавши підсумки парламентських і президентських виборів, вона дійшла висновку, що у політичній сфері найбільшою мірою проявляється дискримінація по відношенню до жінок, не

враховуючи при цьому факти дискримінації щодо чоловічої частини населення.

Таким чином, державна гендерна політика повинна бути спрямована не на поліпшення становища жінок, а на фактичне досягнення гендерної рівності з урахуванням інтересів і можливостей обох статей в рівній мірі.

Другий підхід - «трудоий» вимір гендерної політики, що концентрується на соціально економічних аспектах вивчення, пропонує Т.Ю. Журженко, виходячи з поділу праці між статями, регулювання участі жінок у сфері громадського виробництва і соціального відтворення. Гендерну політику вона розуміє як «комплекс умов, що створюються в суспільстві дією чи бездіяльністю держави і його органів, в яких жінки змушені приймати рішення, що стосуються створення сім'ї, народження дитини, здобуття освіти, вибору форми зайнятості, суміщення домашніх обов'язків і оплачуваної праці» [11, с.12].

В даному випадку дослідниця дотримується трактування поняття в широкому розумінні, запропонованого ще С. Уолбі: гендерна політика має вплив на розподіл праці між статями за допомогою нав'язування таких соціальних умов, в яких чоловіки і жінки змушені приймати відповідні «гендерні» ролі.

За Т. Ю. Журженко гендерна політика регламентує розподіл праці в суспільстві, де чоловіки і жінки, приймаючи «гендерні» рішення, повинні враховувати обставини і умови, створені державними структурами і органами влади.

Антрополог Г. Рубін і соціолог Дж. Хубер прийшли до схожих висновків на основі аналізу гендерної стратифікації суспільства [12, 13]. По-перше, в економічній діяльності людини присутній гендерний поділ праці, гендерні відносини залежать від участі статей у виробництві і відтворенні. На їхню думку, жінки включені в три види діяльності: виробничу, відтворювальну (репродуктивну), а також діяльність з підтримки соціальної інтеграції в рамках локального співтовариства або соціальної групи. Чоловіки, як правило, включені в виробничу і інтеграційну діяльність. При цьому оплачувана праця виробничої сфери визнається в суспільстві більш значущою і дає можливість контролю над перерозподілом ресурсів, що, в свою чергу, забезпечує гендерну ієрархію (стратифікацію) на користь чоловічої частини населення.

Соціальне відтворення традиційно входить в коло жіночих видів діяльності як перервана зайнятість, неповний робочий день, низькооплачувана робота, що сприяє гендерній

нерівності. Отже, в зміст гендерної політики входить державна політика, що має можливість змінювати гендерні моделі зайнятості і відтворювальної діяльності, включаючи державу в ці відносини. По-друге, дослідники, посиляючись на С. Гала і Г. Клігмена [14], обґрунтували, що держава конструює гендерну стратифікацію в суспільстві за допомогою впливу гендерної політики на домашній поділ праці, доступ до найманої праці чоловіків і жінок, рівень його винагороди та захисту, доступ до соціальної допомоги.

Таким чином, в сферу компетенції гендерної політики крім досягнення відповідної рівності в усіх сферах життєдіяльності має бути включено створення, регулювання та контролювання основ гендерної ієрархії в суспільстві.

Соціально-рольовий вимір гендерної політики здійснила С. Г. Айвазова [15]. В особистісному плані (на мікрорівні), на її думку, існує психологічний дискомфорт, що в кінцевому підсумку призводить до появи невизначеності життєвих орієнтирів, особливо у жінок. На рівні суспільства і держави (на макрорівні) у жінок виникає конфлікт внутрішньоособистісних ролей, внаслідок чого неминуха низька мотивація до громадянської активності, а також нестійкість і навіть ілюзорність уявлень про існування справжніх демократичних інститутів. Гендерна політика держави повинна бути спрямована на усунення конфліктів ролей на макро- і мікрорівнях влади, на ліквідацію суперечностей між традиціоналізмом й ознаками цілком сучасних підходів до вирішення проблеми гендерної рівності.

Під сучасним вирішенням проблеми гендерної рівності С. Г. Айвазова має на увазі прийняття ряду важливих законодавчих заходів, які були розроблені відповідно до кращих світових стандартів.

Іноді в поняття гендерної політики вкладається суто політично-рольовий аспект, при цьому в якості пріоритетного напрямку виділяється лише досягнення гендерної рівності в політичній сфері [15].

Схожий сенс має на увазі І. Н. Тартаковська. Для неї гендерна політика інтерпретується як «система волевиявлень обох статей в громадянське суспільство як рівних у правах і можливостях, які законодавчо закріплені і реально забезпечені в усвідомленні політико-правових принципів, діях, будівництві громадських і державних структур з урахуванням гендерних інтересів і потреб» [16, с. 50]. Метою гендерної політики виступає партнерство чоловіків і жінок саме в політичній сфері, що, в свою чергу, є джерелом більш повної та представницької демократії, в

результаті якої створюються реальні можливості обліку багатополосних інтересів в суспільстві. І. Н. Тартаковська посилається на Європейське Співтовариство, яке трактує гендерну політику як важливу складову частину демократії, тому досягнення гендерної рівності в політиці є одним із пріоритетних завдань ЄС. Гендерна політика полягає в досягненні паритетної демократії, що забезпечує рівний доступ до влади і управління, однакову участь в ухваленні рішень чоловіків і жінок. В якості суб'єктів гендерної політики авторами позначені не структури і органи державної влади, а соціальні групи та їх учасники, які мають рівні можливості просувати свої інтереси в процесі прийняття важливих політичних рішень. Подібне ототожнення ініціаторів політики з групами викликано ототожненням таких понять, як «гендерна політика» і «гендерна демократія», принципи здійснення яких, а також цілі і завдання, на думку І. Н. Тартаковської, повинні повністю збігатися.

Вище вже було відзначено, що абсолютна рівність неможлива і не потрібна для самого суспільства. Отже, пріоритетним напрямком гендерної політики держави має бути усунення дискримінації по відношенню до обох статей і в кінцевому підсумку створення балансу

гендерних відносин в суспільстві. Гендерна політика держави повинна закладати такі норми і стандарти, рамки і напрямки розвитку, обмеження та свободи в усіх сферах, які дозволять сформувати нові суспільні відносини та максимально забезпечують гендерну рівність. Досягненню рівності перешкоджають стереотипи та система конкретно-історичних відносин, уявлень, правил, прийнятих в даному суспільстві в умовах певного способу виробництва. Фактично гендерна рівність може бути пов'язана з деякою правовою, соціальною або психологічною нерівністю.

Гендерна рівність неминуче призводить до гендерної ієрархії, що має змінити суспільну значимість, ступінь винагороди, рівень престижу деяких професій і занять. Так, виховання і навчання чужих дітей в дитячому садку, школі поки оцінюється державою як оплачувана і суспільно корисна робота, а домашнє виховання своїх дітей як приватна справа, що фінансується сімейним бюджетом [17, 18]. В кінцевому підсумку гендерна політика повинна привести до балансу гендерних відносин в суспільстві. Узагальнимо в таблиці 1. визначення поняття «гендерна політика».

Таблиця 1

Визначення поняття «гендерна політика»*

Підхід до визначення поняття	Вчені	Визначення
Комплексний	О. А. Хасбулатова	політика, що зачіпає інтереси, потреби чоловіків і жінок, що носять конкретно-історичний характер
	І. Р. Чикалова, С.М. Шакірова (обмежений підхід, розглядають питання тільки з точки зору жіночої дискримінації)	шлях і динаміка входження жінок у загальнодержавні та місцеві законодавчі органи (вчена оцінює фактори і бар'єри, що перешкоджають просуванню жінок у політику, аналізує взаємозв'язок між організацією виборчої системи й електоральними можливостями жінок, а також масштаби активності жіночих організацій)
Трудовий	Т. Ю. Журженко, Г. Рубін, Дж. Хубер	комплекс умов, що створюються в суспільстві дією чи бездіяльністю держави і його органів, в яких жінки змушені приймати рішення, що стосуються створення сім'ї, народження дитини, здобуття освіти, вибору форми зайнятості, суміщення домашніх обов'язків і оплачуваної праці
Соціально-рольовий	С. Г. Айвазова	гендерна політика має вплив на розподіл праці між статями за допомогою нав'язування таких соціальних умов, в яких чоловіки і жінки змушені приймати відповідні «гендерні» ролі
	І. Н. Тартаковська	система волевиявлень обох статей в громадянське суспільство як рівних у правах і можливостях, які законодавчо закріплені і реально забезпечені в усвідомленні політико-правових принципів, діях, будівництві громадських і державних структур з урахуванням гендерних інтересів і потреб

* Узагальнено автором за матеріалами [1-5, 6-15]

В коло питань гендерної політики входять основні суб'єкти гендерної політики, їх позиції, політична участь жінок і чоловіків через

політичне представництво і через участь в рамках громадянського суспільства.

Один з підсумків проведеного аналізу полягає в тому, що більшість дослідників асоціюють гендерну політику з державною діяльністю, об'єктом якої в основному виступають жінки, найчастіше посилаючись на жіночий досвід і відповідні приклади, що в кінцевому підсумку призводить до виявлення дискримінації тільки по відношенню до представниць слабкої статі.

Поясненням також може стати виявлення різного розуміння категорій «жіноча» і «гендерна» політика. На наш погляд, стратегія першої покликана не замінювати, а доповнювати традиційну гендерну політику держави, зачіпаючи інтереси жінок як специфічної соціально-демографічної групи населення. Обидва підходи можуть існувати паралельно, але, на нашу думку, гендерна політика включає жіночу державну політику.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, ми вважаємо, що найбільш точно розкрито визначення «гендерна політика» в рамках комплексного підходу, адже аналіз поняття тільки з точки зору зайнятості або

соціальної позиції не дає цілісної характеристики. Отже існує необхідність його доповнити. Виходячи за рамки розглянутих трьох підходів більш влучне, на нашу думку, визначення надала Г.А. Єльнікова: «гендерна політика – це політика, метою якої є надання жінкам і чоловікам рівних прав та можливостей в усіх сферах суспільного і приватного життя»[60]. Виходячи з цього, пропонуємо власне визначення: гендерна політика – це послідовна система заходів, що враховує інтереси, потреби чоловіків і жінок в усіх сферах життя, які законодавчо закріплені і мають бути реально забезпечені з метою досягнення гендерної рівності. Вважаємо за доцільне в подальших дослідженнях проблемних питань гендерної політики розуміти цей термін як політика гендерної рівності не тільки для жінок, а й для представників обох статей, та при розробці планів з досягнення гендерного паритету в країні, враховувати дискримінацію та її подолання стосовно обох статей.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Политология / под ред. В. И. Буренко, В. В. Журавлева. М.: Перспектива, 2007. - 252 с.
2. Андреева Г. М. Социальная психология/ Г.М. Андреева. - М.: Изд-во Моск. ун-та, 1980. - 480 с.
3. Айвазова С. Г. Гендер и российская политика: конфликт микро- и макроуровней власти // Гендер. исслед. 2004. - № 10.- С. 87—98.
4. Гаджиев К. С. Введение в политическую науку. 2-е изд., перераб. и доп. М.: Логос. - 2000.- 256 с.
5. Пугачёв В. П., Соловьев А. И. Введение в политологию. М.: Аспект-Пресс, 2000.- 480 с.
6. Костюк К.Н. Понятие политического в истории мысли и современной науке// Социально- гуманитарные знания. - 1999. - № 3.- С. 58—71.
7. Хасбулатова О. А. Российская гендерная политика в XX столетии: мифы и реалии. Иваново: Иван. гос. ун-т. - 2005. - 371 с.
8. Шакирова С. М. Гендерные политики // История, теория, методология гендера / ГИАЦ. - 2008. - № 3.- С. 68—88.
9. Чикалова И. Р. Партии и власть в США и Великобритании: гендерная политика в 1970—1990-е годы.- Минск: Тесей. - 2000. - 254 с.
10. Тёмкина А. А. Женское политическое движение как общественное движение: история и теория// Гендерная реконструкция политических систем. - СПб.: Алетейя. - 2003. - С. 41—52.
11. Журженко Т. Ю. Соціальне відтворення та гендерна політика в Україні. - Харків: Фоліо. - 2001. - 166 с.
12. Рубін Г. Обмін жінками // Антологія гендерної теорії / за ред. Е. І. Гапова, А. Р. Усманова. - Мінськ: Пропілеї. - 2000. - С. 99-113.
13. Хубер Дж. Теорія гендерної стратифікації // Антологія гендерної теорії. – 2001. - С. 77-99.
14. Гал С., Клигмен Г. Формы государств, формы «семьи» // Семейные узы: модели для сборки: сб. ст. / под ред. И. С. Кона. М.: НЛЮ. - 2004. - С. 226—267.
15. Антология гендерной теории / под ред. Е. И. Гаповой, А. Р. Усмановой. Минск: Пропилеи. - 2000. - 384 с.
16. Тартаковская И. Н. Гендерная политика в Европейском регионе // Гендерное равенство в современном мире. - С. 50—58.
17. Hollander E. P. Principles and Methods of Social Psychology. 3d ed. New York: Oxford University Press. - 1976. - 459 p.
18. Psychologie sociale / sous la direction de S. Moscovici, A. Colin. Paris: Cursus. - 1984. - 304 p.

REFERENCES

1. Burenko V. Y., & Zhuravleva V. V. (2007) *Poly`tology`ya [Political science]*. - M. : Perspekty`va [In Russian].
2. Andreeva G. M. (1980) *Socy`al`naya psy`xology`ya [Social psychology]*. – Moscow: Moscow University [In Russian].

3. Ajvazova S. G. (2004) Gender y`rossy`jskaya poly`ty`ka: konfly`kt my`kro- y` makrourovnej vlasty` [Gender and Russian politics: a conflict of micro and macro levels of authority]. *Gender. y`ssled - Gender studies*, 10, 87-98 – 2004 [In Ukrainian].
4. Gadzh`ev K. S. (2000) *Vvedeny`e v poly`ty`cheskuyu nauku [Introduction to Political Science]*. - Moscow: Logos [In Russian].
5. Pugachiov V. P. & Solov`ev A. Y`. (2000) *Vvedeny`e v poly`tology`yu [Introduction to political science]*. - Moscow: Aspekt-Press [In Russian].
6. Kostyuk K. N. (1999) Ponyaty`e poly`ty`cheskogo v y`story`y` misly` y` sovremennoj nauke [The concept of political thought in the history of modern science]. *Socy`al`no- gumany`tarnie znany`ya - Social and humanitarian knowledge*, 58—71 – 1999 [In Ukrainian].
7. Xasbulatova O. A. (2005) *Rossy`jskaya gendernaya poly`ty`ka v XX stolety`y`: my`fy y` realy`y` [Russian Gender Policy in the 20th Century: Myths and Reality]*. - Y`vanovo: Y`van. gos. un-t [In Russian].
8. Shaky`rova S. M. (2008) Gendernie poly`ty`ky` [Gender policies]. *Y`story`ya, teory`ya, metodology`ya gendera - History, theory, methodology of gender*, 3, 68—88 – 2008 [In Russian].
9. Chy`kalova Y`. R. (2000) *Party`y` y` vlast` v SShA y` Vely`kobry`tany`y`: gendernaya poly`ty`ka v 1970—1990 [Parties and power in the United States and Great Britain: gender policy in the 1970s-1990s]*. - My`nsk: Tesej [In Russian].
10. Tiomky`na A. A. (2003) Zhenskoe poly`ty`cheskoe dvyy`zheny`e kak obshhestvennoe dvyy`zheny`e: y`story`ya y` teory`ya [Women's political movement as a social movement: history and theory]. *Gendernaya rekonstrukcy`ya poly`ty`chesky`x sy`stem - Gender reconstruction of political systems*, 41-52 -2003 [In Russian].
11. Zhurzhenko T. Yu. (2001) *Social`ne vidtvorenniya ta genderna polity`ka v Ukrayini [Social reproduction and gender policy in Ukraine]*. - Kharkiv: Folio [In Ukrainian].
12. Rubin G. (2000) *Obmin zhinkamy` [The exchange of women]*. Antologiya gendernoyi teorii - Anthology of gender theory. Gapova E. I. & Usmanova A. R. (Eds.). Mins`k: Propileyi [In Ukrainian].
13. Xuber Dzh. Teoriya gendernoyi straty`fikaciyi [The theory of gender stratification]. Antologiya gendernoyi teorii - Anthology of gender theory, 77-99- 2001 [In Ukrainian].
14. Gal S. & Kly`gmen G. (2004) Formi gosudarstv, formi «sem`y` [Forms of government and family]. *Semejnie uzi : modely` dlya sborky` - Family ties: models for assembly*, 226—267 – 2004 [In Russian].
15. Gapova E. Y`. & Usmanova A. R. (Eds.). (2000) Antology`ya gendernoj teory`y` [Anthology of gender theory] . - My`nsk : Propy`ley` [In Russian].
16. Tartakovskaya Y`. N. (2005) Gendernaya poly`ty`ka v Evropejskom regy`one [Gender policy in European region], *Gendernoe ravenstvo v sovremennom my`re – Gender equality in modern world*, 50—58 – 2005 [In Russian].
17. Hollander E. P. (1976) Principles and Methods of Social Psychology. - New York : Oxford University Press [In English].
18. Moscovici S. & Colin A. (1984) Psychologie sociale / sous la direction/ - Paris: Cursus [In French].

Одержано 15.09.2017 р.